

Danilo Kiš pripada malom broju naših najmlađih proznih pisaca, napisao je do sada tri romana, preveo nekoliko knjiga značajnih stranih pisaca, uspeo je za to vreme da putuje u Zapadnu Meku, da nauči strane jezike i objavi nekoliko lucidnih esaja u domaćim časopisima i listovima. I presudno: za to vreme gipkovo asimilovanje, unutrašnjih svodenja računa i obračuna sa mudrošću tuđih duhovnih iskustava, uspeo je da stvori licni unutarnji život, da izbori onu isidorinšku „nezavisnost od svih zavistnosti“, duševnu i duhovnu meru i zrelost, koji su za pisca stvarne tvoracke ambicije daleko više od svih javnih superlativa i pronicanja sjajnih kretanja na vašaru književne taštine. Sa njim je u nasu prilično anemičnu, beskrvnu književnu atmosferu dolutao sveži vetar prve invencije, izveštene nevine i bezazlene pokretljivosti intelektualnog, šarm plane i grabljive potrage za dvoseklim izrazom, onim koji sažima oštra sečiva duha i nevine impresije uše. Prirodno, sve te zaostrene osobine, svedočeci o neospornoj vitalnosti piševeg talenta, i pored poslovicne ravnodušnosti uzirene kritike i kraj sve poznate inercije naše književne publike, izazvale su na mnogim stranama, u publici i kritici, pokret žive radoznalosti, sličan prencu i iznenađenju! Kad se roman *Bašta, pepeo* pojavio u knjižarama i Zoran Gavrilović u *Politici* dočekao njegove vrednosti rečima nadahnute simpatije, pisac koji je pre nekoliko godina stidljivo hvaljen, samouvereno, zrelo, uputio se gornjim vrstovima naših književnih prednosti.

A čudna je, odista, mudra i zrela Kišova knjiga, blistav njen unutrašnji svet i ne oduširi radošću pred njenom pojavom značiji negovati svesno, hotimično, malogradansku opreznost, suzavati mogućnosti njene ekspanzije. Svet jedne detinjske, nostalgicne bašte i pepeo nad životom toga sveta, mnoštvo zaobilaznih, tajnih konaca koji vezuju baštu sa pepelom, svetla melanholijske, sačinjena od guste atmosfere i ironije koja svemu oduzima natmurenost ozbiljnosti i težinu, — to su samo površinske mere i oznake, samo retke mreže pojmova koje jedva dodiruju ponornije momente koji čine dubinsku osobenost Kišovog romana.

Pravi život ove knjige, kao život ploda u orahu, saliven je, i sabijen, u liku Eduarda Sama, prve i glavne violine u koncertu Samovih. Njegov je lik toliko natkrililo ostale u knjizi da bi roman mirne duše mogao da ponese naslov: Traganje za ocem. Čudan je, magičan i smešan, dirljiv, patetičan i operetski nežan lik tog oca! On je i asketski pisac kosmičkog-filozofskog *Reda vožnje* i šumski mudrac, i patetična moljčevska ruka proroka, i austro-ugarski gospodin s halbicilindrom i štapom, i veličajni napor oca pokrovitelja, nemoćni paganski žrec i humorno poslanje judejskog genija! To je, spolja gledano, jedan gospodin bačke provincije iz prvih dana drugog svet-skog rata, sa zvaničnim uverenjem vlasti da je nenormalan i dustabanlija, čovek koji sluša kiljanje trave, koji ostavlja službu da bi se odao izučavanju stotine onih nauka iz popisa Andrijevog pamćenja, lišen spoljašnje odgovornosti ali se pridržava unutrašnje, koju je teško dovesti u vezu sa običnim pojmovima odgovornosti. Eduard Sam, takav, ostvaren u pokretu životnih intenziteta, ostavlja mestimično

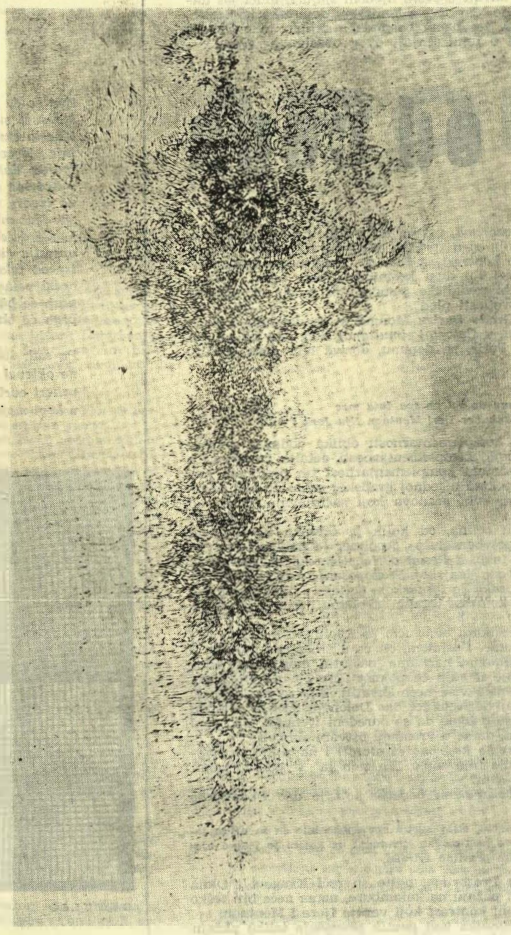
* Danilo Kiš: „Bašta, pepeo“, Beograd 1965.

(Nastavak sa 4. strane)

u civilizaciji, podložan najraznovrsnijim uticajima koji skreću njegov talenat na put razvoja ili potamnjenja. Ako se izuzme prvo poglavlje *Poziv* o delu kao kompenzacija, sa dve tri konvencionalne činjenice, sledeća već tema *Život* nosi aktuelnost koju današnji pisac preživljava: materijalna strana, njegovo obezbeđenje dok stvara. Ko je za njega zabrinut ima li kakvog obezbeđenja dok stvara? I Parandovski nalazi sijaset primera kroz vekove koji pokazuju slabo ekonomsko stanje pisca, slabo stanje vlada i društva za njegov život. Njega uvek čikaju neka se „nametne“. Parandovski citira

miroslav egerić

U ZNAKU ZRELOSTI

GREGORY MASUROVSKY

korotni svet

utisak žudnje za čistom slobodom, za nezavisnošću bez granica, ali čim biva lišen blistave aure monumenta, postaje podatak mratne sebitnosti izlišni detalj na bujnom stablu života. Njegov je lik sazdan od svetlosti i tame, od patetičnih gestova glume i stvarnih impulsa iskrene. Neostvareni umetnik, oličenje pokretnog gesta i nešto od tamne slutnje nesavršenosti ljud-

skog života, on je u isto vreme lucidnost i poraz, tragika i groteska, vrtoglavi ples intuicije nad ustima mraka i površna maskirana parodijska sopstvenih ambicija. U svakom slučaju u tom veštačkom monumentu naša književnost je dobila lik iz familije najredih likova: intelektualca sa žitkih, nejasnih poljana u kojima svest i podsvest čine prave podvige invencije. Gipkovo analize i

da radi, nije potrebno mnogo. Sutra, isto to društvo, kad pisac rano premine, predstavlja njegovo delo kao vlastitu genialnost pred svetom. Prema tome, *Alhemija* reči ne otkriva samo tajne radionica i puteve realizovanja nego i onu posebnu javnu „lijuvanje“ piševeg položaja u svetu društvu, materijalnom položaja, što je uvek dobar povod za lepe i melanholične razgovore ove vrste.

Ali pošto književnika riko ne priprema, kako kaže Parandovski u *Tajnama zanata*, na stvaralačkom putu, tako ga niko ne dočekuje ni na životnom, na lome takođe treba biti nekakav stvaralac vlastite egzistencije u surovim okvirima jedne jedine, jedino moguće, realnosti. U kojoj

pronicljivošću opažanja. Kiš je ovim likom stao u red retkih istraživača koji u takvim oblastima urneju sigurno i značajki da govore. I pored nesumnjivog rečljefa koji poseduju ostale ličnosti ove knjige, pored Andrijeve polietne ironije i melanholijske i dirljivih, nežnih silueta njegove majke i sestre, jedini nesumnjivi plod Kišove bašte, plod bez pepela, koji će sigurno odoleti Kišama i snegovima vremena, to je lik Eduarda Sama. Povrcci već stvorenih, znanih likova naše pisane reči, od Igumana Stefana do Andrićevog melanholičnog mudraca Camila, priključuje se sada ovaj čudak, koji pod pokoricom Gesta krije tamnu i uzbuđljivu mudrost o prevrtljivosti i prepletanim stazama života.

Kiš je, to treba reći bez straha od rizika, pisac tanane analitičke moći pa su mu i dodiri sa materijom rafinovaniji i ostavljaju tragove istinske tvoračke gipkosti. Život se, prema njegovom viđenju, ne grana u dva smeru i ne izražava u simetričnim izrazima tragike i komike; simetričnost tih odnosa postoji samo u ambicijama romansijera. Stvarno lice, pokret i izraz životnih nevolja i dramatičke ličnosti sastoji se od mirijada tragičnih i smešnih momenata: polje ozbiljnosti siliva se neosetno u kraljevsku grotesku, i slutnje monumenta i smešnog u svemu što se životnim oglašava u veličnoj figuri Eduarda Sama, vode delikatnim stazama do jedne mudre i zrele poruke: da je život takozvanih jakih ljudi na samoj ivici groteske i to što neki od njih ne prekorace ovu ivicu nego ostanu na strani ozbiljnih uspeha, sigurnih, običnih pobednika, često je samo posledica njihove male osetroumnosti ili velike zapreke koju, kao koprenu, oko svakog posebnog života stvaraju milijarde sitnih a presudnih okolnosti. Otuda Kišov Eduard Sam odlazi hotimično u stranu, da bi bolje video, tačnije da bi bolje osvetlio svojim životom one koji žive na „pravoj“ liniji, da bi iz svog mraka ravnodušnosti jasnije, intuitivno žubilo, prodornije doživio svoju žitku dvoseklu ljudsku materiju, lišenu zarazne, sive i suve tame onih „na svetlosti“, koji brinu svoje i tuđe sitne malovaroške brige. Tako, nad prašnjavom i gluvom provincijom njegova gorostasna figura, izgubljena u oblacima fantastičnih planova o delima i velikim činovima, sa boravljenim mesom pod halbicilindrom oko kojeg zaje rojevi muva, postaje nehotična negacija sitnog čitvinskog života, karikaturalna antiteza svetu, „koji nisko misli“.

Ali Kiš ne bi bio pisac od gipke, pokretljive umnosti, ako bi nam dozvolio zadovoljstvo i spokoj jedne takve lagodne oznake Eduarda Sama. Eduard Sam nije samo negacija čitvinskog duha, bogatog a duhom siromašnog palčanina, koji ima duševni lik po obliku svog politiranog nametajta; on nije samo čovek čiji tamni nejasni ideal više vredi od jasnih, utovljenih ideala čaršije. To je istovremeno čovek koji je zalutao, nekud zabasao, sasvim u stranu, i sasvim daleko od pozitivnih naloga života, sa iščezlim sluhom za te naloge i kao živeći u sonnambulnom svetu voljnih hetnja i razigrane a ipak nežive, nepolne fantazije. Čovek od suviše snova, sa bolesno velikim prostorima u očima i komično malim moćima da te prostore osvoji, on jedan san potiskuje drugom, jednu koprenu zamenjuje drugom, ospajajući tako jedinstvo svog izvrsnog bica i stapajući neosetno masku velike ličnosti sa licem svoje stvarne, ljudski slabe

i osetljive egzistencije. Životni pokret u njemu pretvara se tako u gest, mogućnost čina u većito odlaganje a sve ono što život čini nerastresitim, kamenim, što ostvaruje u svetu konture ljudske volje, stvaralačke discipline i odlučnosti u boreanju sa haosom, u njemu se pretvara u sjajnu ali besadržajnu fasadu. Saga o Eduardu Samu, neosetno vodena gipkom mudrošću pisca, nudi tako i drugu misaonu poruku: Život ne postoji bez trajnog, koncentrisanog, stvrdnutog opredeljenja. Tajni rizik gubljenja ličnosti u nepredeljenoj manje je opasan od nepostojanja, od rastresitog, pustog bogatstva fragmenata.

Razliku između naskošnog Gesta koji je činio veleplošću fasade i odsustva stvarnog centra, voljne ili aktivne ličnosti u ispoljavanju Eduarda Sama, Kiš je video majstorski i majstorski je izrazio. Osnovno sredstvo izraza, i vrhovni svoj domet može se reći, našao je u ironiji: ona nikad ne demaskira do kraja, ne cepa svetle tkanine iluzija, nikad ne zasče bolno u tkivo Samove obmane, nikad ne opeče porugom i svirepom oštrinom konačnog otkrića istine. Kišova ironija nad Samom je svetla, pitoma, sa privzvukom nazarenske blagosti, ne dopušta svirepu veselost, niti razara poslednja pribežišta. Samo što, treptavim talasima, zasvetli na rubu kakvog susreta sdelikatnom tugom, što nagovesti da je Samova veličina otišla nekuda u stranu, da se sav taj život mogao odvijati i drukčije je da Samov um bio pribraniji a životne okolnosti manje inventivne. Bez ikakvog prekora, ili čak tragike u glasu što otac nije iskop heroj, živi uzor, čovek sa barikade ubeđenja ili sa porpišta duhovne ekspanzije, Kiš nekom izvanrednom duševnom svetlošću i mekoćom označuje svoju ironiju, čineći je time nezlobivom, skoro bezazlenom, nepunom mukro tuđe nad životnim oblicima. Zato sam njegovu ironiju nazvao svetlom ironijom i zato tovari njegove lucidne vedrine, njegov očigledni smisao za prozno, duhovito uobličenu situaciju, njegov baršunasti talasavi tok pripovedanja, sav u blistavim naborima komentara koji pristaju liku priče i blistaju ali ne gube težinu i novost — zato sam sve to primio sa iskrenom radošću, kojom se primaju dragoceni, nesvakidašnji pokreti duha, intenziteti onih plodova koji našem životu daju nešto topline, duševnog prostora i zračnosti i bez kojih bi sav život bio ugnata, pusta i besmislena niza.

U našu proznu književnost koja se tek oslobodila kanona stvarnonosne, bukvalno odrazne, tipizerske, fabulativne didaktike a već zaplivala u duh geometrijske, bezoblične i belične, hotimično učene analize obezličnog sveta, u književnost matematičkih igara i forsiranih filozofskih i kvazi-filozofskih teza; Kiš u onim pored nekolicine svojih darovitih vršnjaka, grumen nostalgije za toplim antropomorfizmom, čežnju za vrednošću ljudskog gesta i punoće, vizije onih predele i duševnih oblasti u čoveku koje oblikuju čitav naš život. To svakako, tematski, ne znači nekakvu izuzetnu prednost, ali kvalitetnu, sumram i životom pokrenutih i oblikovanih doživljaja, ulovljenih izrazom, to znači jednu dokazanu mogućnost, neosporni dobitak i prilog ljudskom licu u književnom aktu. Vratiti se tom licu, shvatiti beskraja njegovih mena i mogućih zračnja, znači prirodno prihvatiti Kišovu knjigu i njegov fini um, nenatrungen lažnim idejama.

Božo VUKADINOVIC